

POLITIKA VĚCÍ. O JINÉ MODERNOSTI BRUNO LATOURA

Závěrečná práce pro kurz SOC400

Úvodem

Před námi leží tři texty¹. Všechny mají stejného autora (budeme-li proti duchu některých vlivných epistemologických tradic předpokládat, že někdo jako autor existuje a skrze texty skutečně autenticky promlouvá), jediné, čím se formálně liší, je doba jejich vzniku. Přesto však nevyužijeme nabízejících se možností lineární časové topografie a jako metodu zvolíme interpretaci těchto tří textů jakožto prvků univerzálnějšího *politického* projektu². Do něj se obsah těchto textů promítá v různých rovinách, přičemž je stále uchována jejich funkční komplementarita. Cílem tohoto eseje je pak představení onoho ideového projektu jakožto *politicko-filosofické* alternativy současných debat o povaze a úkolu naší moderní doby.

Rozprava o vědě, technice a metodě (*Science in Action*)

Většina velkých myšlenek má původ v každodenní činnosti, empirickém zkoumání a zkušenosti. Tato teze, zdá se, platí nejen pro počátky Latourova pozdějšího, univerzálně-*politického* projektu, ale vystihuje také obsah prvního ze tří textů, který ji začal utvářet.

V něm se Latour věnuje zdánlivě normálnímu a oborově vymezenému zkoumání vědy (především té přírodní) z pohledu jejího sociologa. Vlákno tradice této sociologické disciplíny je zde však velmi záhy přetrženo: Latour odmítá tradiční, abstraktně laděné výklady a teoretická schémata (často vypůjčená z filosofie vědy či jiných epistemologických disciplín). Odmítá vnímat vědu jako hotový fakt, jako prosté zrcadlo nastavené Přírodě, ale sleduje konkrétní sociální mikroprocesy jejího vznikání: dvě Janusovy tváře použité ve výkladu tento rozdíl symbolizují – věda a její fakta se principiálně liší v době svého vzniku a v období po svém etablování. Právě proces vznikání vědeckých faktů a postupné stabilizace jednotlivých oborů nám ukazuje křehkost, podmíněnost a arbitrárnost tohoto procesu. Tyto procesy nejsou omezeny půdou laboratoří a úzkou komunitou vědců – často osamělých a výjimečných jedin-

¹ Viz seznam literatury.

² Řazení textů tedy bude následující: *Science in Action*, *Když věci vracejí úder* a *Nikdy jsme nebyli moderní*.

ců. Naopak, mnohem větší roli zde mají zdánlivě běžné či nesouvisející faktory: od širších politických vlivů, přes rétorické výkony (o vědecké literatuře nemluvě) po ekonomické a zejména osobní vazby. To vše se vzájemně mísí, propojuje do různě mocných vnitřně kooperujících, navenek si často oponujících sítí. Latour částečně napovídá o dalším směřování svého politického projektu, když do těchto sítí nezahrnuje pouze lidské aktéry, ale stejně tak nej-různější zdroje, artefakty, objekty, nástroje, tj. *neživá jsoucna*, která nicméně roli aktérů sehrávají s nemenším důrazem a důsledky.

Kromě zavádění pojmu sítí a neživých aktérů tak mezi klíčové momenty náleží rovněž Latourovo chápání Přírody a Společnosti ve vztahu k technovědě: obě tyto oblasti nestojí v kauzálním řetězci *před* vědou, právě naopak – jejich reprezentace jsou transformacemi příslušných sítí teprve *konstruovány* (a dočasně znehybněny ve formě tzv. černých skříněk). Latour tak provádí dvě další klíčové operace: deklaruje svůj zájem vysvětlit přírodní (sociální), ne vysvětlovat přírodním (sociálním); a dále považuje přírodu (tj. oblast nelidských jsoucen) za oblast, která je určitým způsobem *konstruována*.

... a o společnosti a jejích vědách (*When Things Strike Back*)

Poté, co „provedl“ především přírodním a „exaktním“ vědám, obrací Latour svoji metodu do vlastních řad. Co jej k tomu vede? Důvodů je několik (a vzájemně spolu souvisí): jak již bylo zmíněno, nedošlo pouze k proměně perspektivy ve vztahu k oblasti přírodních jevů, ale také těch, které v „klasické“ mluvě nesly přívlastek „sociální“. Zpochybněn byl samotný pojem společnosti a jeho explanační hodnota. Studia vědy a technologií (STS), která Latour reprezentuje, při zkoumání vědy a technologií naráží na odlišnou logiku a strukturu fungování společnosti, resp. konkrétních *kolektivů*. Činnost jednotlivých lidských aktérů se ukazuje jako úzce spjatá, související a mnohdy i závislejší právě na aktérech *jiného* typu: přírodních – ať živých či neživých – prvků. Pojem sociálního je tedy nyní smíchán s pojmem přírodního a vymezen odlišně – spíše jako atribut jakéhosi reaktivního spojování se těchto prvků.

Dále, pokud byly sociální vědy vždy považovány (a rovněž se samy považovaly) za méně rigidní a spíše za odvozené od věd přírodních, pak relativizace těch druhých musí nutně vést také k přehodnocení úlohy společenských disciplín. Jestliže jedna polovina sociálních vědců přírodní vědy kopíruje špatně (omyl spočívá v mylném chápání objektivitu jakožto schopnosti přehledně manipulovat s mrtvými, inertními jsoucnými), a druhá polovina je ze stejně mylných důvodů odmítá *en bloc*, není důvod proč váhat s jejich resuscitací.

Konečně, má-li být sociologicky vedená dekonstrukce alespoň trochu intelektuálně poctivá, neměla by opomíjet vlastní premisy a východiska: odtud také generalizovaný princip sy-

metrie, který zaostření pozornosti nové sociálně–vědní metodologie na samotné společenské vědy teoreticky zaštiťuje.

Jaké jsou tedy konkrétní požadavky pro transformaci těchto disciplín? Podobně jako u přírodních věd a technologií jde o odmítnutí metody nahrazování, tj. o snahu pojímat jevy a aktéry v jejich kontextu a neredukovat je na ideálně–typické kategorie. Je také potřeba přestat tyto prvky sociálně chápat jako *fetiš*, tj. vysvětlovat je prostě jako konstrukce, zatímco ostatní (přírodní) jevy jsou vnímány jako neredukovatelná „tvrdá“ fakta (*out–there* realita). Namísto je naopak uznání aktivity jsoucna nelidské povahy, hybridů (*actants*), jejich schopnosti reagovat, odporovat. Prosté a absolutní rozdělení jsoucna na přírodní a sociální je politický mýtus udržovaný přírodními i sociálními vědami, pokračuje Latour. Je to důsledek osvícenských snah o ovládnutí a přeměnu společnosti podle ideálního vzoru: pouze sociální vědci mají přístup k jediné racionální Pravdě o fungování společnosti, zatímco zbývající většina lidí žije ve falešném vědomí a těmto vědcům raději důvěřuje.

Latour se tak po přírodních vědách a sociálních vědách pomalu přesunuje k třetímu fundamentu svého systému, který v sobě oba předcházející zahrnuje. Tím je jeho politicko–filosofická teorie modernity a alternativní vize budoucnosti.

Pokrytectví „staré“ modernity (*We Have Never Been Modern*)

Společnost, příroda, politika – to jsou vrcholy Latourova konceptuálního trojúhelníku, tj. projektu, který je rámován třemi zmíněnými texty. Přestože není Latourův filosofující esej chronologicky posledním, logicky – byť nikoliv historicky nutně – jeho teoretickou stavbu završuje.

Latour při svém vysvětlování a analýze vědy jakožto „ryzího“ vědění musel nutně narazit na zásadní filosofické problémy, na jejichž zodpovězení jsou dnes založeny nejen principy většiny vědeckých (přírodních i humanitních) oborů, ale následně se reflektivně „přelévají“ do širší společenských souvislostí a institucí, ty politické nevyjímaje. Stručně řečeno: v základech moderního politického projektu – v té podobě, v jaké je dnes předkládán svými zastánci³ – nalézáme potřebu dosahování objektivního, solidního vědění (přirozeně s pomocí sofistikovaných vědeckých nástrojů, díky procesům racionalizace a sekularizace), které je nezbytnou podmínkou pro postupnou emancipaci individua i celé společnosti. Jedině tím, že poznáme nejen přírodní, ale i společenské zákonitosti (něco jako *esence* obou těchto oblastí), budeme schopni řídit a projektovat svoji budoucnost.

³ Jako reprezentativní zástupce uveďme např. I. Kanta, M. Webera či J. Habermase (viz především obsah jeho sporu s M. Foucaultem).

Stejně jako mnohem menší politický projekt by musel být normativně zajištěn, tak také tato vize modernity jakožto rozvíjení osvícenských předpokladů spočívá na určitých ideových základech, Ústavě. Jedním z jejich klíčových prvků je předpoklad ontologizující dichotomie Společnost vs. Příroda. Lidští a ne-lidští aktéři mají být podle tohoto předpokladu oddělováni a pokládáni ze nesouměřitelné. Podle Latoura jde však pouze o jakési moderní politické pokrytectví: pokud toto oddělení mohlo dříve alespoň zdánlivě fungovat, dnes je jeho existence stále očividněji popírána a mazána. Je to právě nástup zmiňovaných *hybridů* (objektů a jevů smíšené, přírodně–kulturní podstaty, fungujících v rozsáhlých nedělitelných sítích), který neexistenci této polaritě dokládá – ať již se to týká oblastí vědy, kultury či každodenních politických problémů. Modernita, která měla v základech toto dělení, tak ve skutečnosti nikdy neexistovala. Jestliže se dnes hovoří o postmodernismu, říká Latour, jde o opakování stejné zásadní chyby (a důkazem je bezvýchodnost a sterilita tohoto typu kritiky modernity). Jaké jsou důsledky této slepoty? Západní civilizace je zahleděná sama do sebe – právě to vyjadřuje idea „břemena bílého muže“ nebo sebelítost nad očekávanou smrtí subjektu, což se nevyhnutelně odráží také v jejím vztahu k ostatním kulturám. Politika inkluze a respektu k Jinému je neustále ochromována antagonismem vůči oblasti přírody a posuzováním cizích kultur (tj. především těch, jejichž obrazy přírody a společnosti jsou vzájemně integrovány) jako rozvojových, méně vyspělých nebo přímo barbarských. Západní civilizace také není – i přes částečný nárůst této schopnosti v posledních letech – schopná čelit ekologickým rizikům, které jsou dalším důsledkem její neschopnosti *kognitivní a politické* integrace hybridních objektů a jevů.

Závěr: „amoderní“ osvícenství

Po spíše empirické (a lokalizující) deskripci mechanismů proplétání a reprezentace Společnosti a Přírody v prvních dvou textech, nabízí v tom třetím Latour kromě teoretické diagnózy doby také východisko v podobě širšího projektu tzv. amoderního osvícenství. Ten zachovává věrnost většině klasických osvícenských principů, ovšem až na zatvrzelou víru v moderní Ústavu. Latour netvrdí, že by jím kritizovaná současná modernita neumožňovala *existenci* sítí, které identifikoval ve svých dalších textech, ani s tím související šíření hybridů. Naopak, prolínání kultury a přírody (společnosti a technovědy) bylo tak rychlé *právě* díky dominující moderní Hranici (a mechanismům očišťování) mezi nimi. Nyní je ale načase poskytnout neživým i dalším souvisejícím nelidským jsoucům jejich politickou reprezentaci (budou myšleny, zohledňovány a zkoumány jako *konstruuující aktéři*); je třeba deklarovat novou, *amoderní* Ústavu. Jejím hlavním principem je symetrie, která zruší dualitu reprezentací i dualitu ontologií. V procesech konstrukce, které vycházejí ze sítí smíšených jsouců, i nadále povstávají jak

objektivní příroda, tak lidská společnost. V Latourově jiné modernitě jsou však už obě oblasti korektně politicky reprezentovány, a umožní tak nám, novým osvícencům, pokusit se kontrolovaně uvést naši civilizaci do souladu s jejím kulturním i fyzickým prostředím.

Literatura:

LATOUR, Bruno. 1987. *Science in Action*. Cambridge: Harvard University Press.

LATOUR, Bruno. 2000. „When things strike back: a possible contribution of „science studies“ to the social sciences.“ *British Journal of Sociology* 51: 107–123. (on–line text, ke stažení na: <http://www.transformaties.org/bibliotheek/latour.pdf>)

LATOUR, Bruno. 2002. „Když věci vracejí úder. Co mohou sociálním vědám přinést 'vědní studia'“ *Biograf* 29: 21–47.

LATOUR, Bruno. 2003. *Nikdy sme neboli moderní*. Bratislava: Kalligram.